

HUMANISM – ARMASTUS INIMESE VASTU

NIKOLAI KONRAD

Sõnumitooja nr. 2 (28), aprill 1990

Seekordses "Lugemiskildude" rubriigis avaldame mõningaid akadeemik Nikolai Konradi (1891-1970) mõtteid humanistliku maailmavaate osast inimkonna ajaloo. N. Konrad on paljudes oma töödes analüüsinud ajaloo kulgu maailmas ja leidnud näivate suurte erinevuste tagant eri rahvaste ja kultuuride arengus palju ühist. Tema ajaloofilosoofia juhtmõtteks on, et inimkonna edendamise mõõdupuuks saab olla ja peab olema ning ongi alati olnud just humanismiidee teadvustamine ja teostamine võimalikult suure hulga inimeste poolt. Inimene saab tõeliselt Inimeseks alles siis, kui ta jõuab äratundmisele, et kõigil teistel inimestel ja elusolenditel on samasugune õigus elule nagu tal endal, kui ta hakkab käima põhimõtte järgi "ÄRA TEE TEISTELE SEDA, MIDA SA EI TAHA, ET SULLE TEHTAKS!" Alljärgnevad lõigud on valitud N. Konrad eesti keeles ilmunud esseedekogumikust "AJALOO MÕTTEST", Tallinn, "Eesti Raamat", 1987. Tõlkinud Linnart Mäll.

Praegusel ajal me räägime palju humanismist. See termin tekkis XIX sajandil, kuid oma ilmaletuleku võlgneb ta Euroopa renessansiajastule, mida ongi nimetatud "humanismiajastuks".

Samal ajal ei ole humanismi alguseks hoopiski mitte XIV sajand ja see ei kuulu sugugi üksnes Itaaliale ega isegi mitte Euroopale. Humanismi idee on inimkonnaga kaasas käinud kogu tema ühiskondliku, kultuurilise ja teadusliku arenemise tee vältel. Ometi on olnud aegu, mil see idee avaldus eriti intensiivselt.

Esimene niisugune ajastu oli I aastatuhande keskpaiku e.m.a. Inimesed said siis humanismist teada suurtelt tarkadelt, õpetajatelt ja prohvetitelt Hiinas, Indias, Iraanis ja Palestiinas. Inimestele avanes lihtne tõde: ka teine inimene on inimene ja seepärast tuleb temasse suhtuda nagu iseendasse. Loomulikult väljendus niisugune suhtumine eri õpetustes erinevalt, kuid tuum oli üks ja sama. Teine maailmahumanismi suur ajastu algas esmalt Hiinas umbes VIII-IX sajandil. Humanistlike ideede kuulutajateks ei olnud siis enam prohvetid ja targad, vaid filosoofid ja luuletajad, õpetlased ja publitsistid. Han Yu* oli esimene, kes kutsus üles järgima "inimlikkuse kulgu", mille olemust ta nägi armastuses kõigi vastu. Samasugune ajastu algas X-XI sajandil Kesk-Aasia, India ja Iraani tervikpiirkonnas. Ka seal kuulutasid humanistlikke ideid filosoofid ja luuletajad, õpetlased ja publitsistid. Firdousi** kuulutas esimesena sedasama: "Inimlikkuse tee on minu seadus". XIV sajandil algas humanismi ajastu ka Euroopas, kõigepealt Itaalias. *Humanitas*'est, ikka sellest samast "inimalgest", hakkas rääkima Petrarca; tema eeskujul kordasid seda poeedid ja filosoofid, õpetlased ja publitsistid.

Noil kultuuriajaloo suurtel ajastutel avaldus humanismi kontseptsioon, mis tervikuna põhines inimisiksuse väärtuse tunnistamisel, iga rahvastegrupi juures erinevalt. Euroopa humanistid tajusid inimest eelkõige kui vaba mõistuse ja vaba tunde kandjat, nähes just neis inimloomuse ülimalt ilmingut. Hiina humanistid nägid inimisiksuse väärtust ennekõike inimese võimes lõpmatuseni täiustuda, mille tulemusena "inimlikkuse kulgu" levib maa ühiskondlikus elus ja isegi maailmaterviku elus üha laiemalt. Kesk-Aasia ja Iraani humanistid nägid inimisiksuse väärtust peamiselt selles, et talle on omased sügav mõistus ja kõrged moraaliomadused (nende seas hingeõilsus ja suuremeelsus). Kahtlemata ei sarnane need kontseptsioonid üksteisega. Kuid nad ei räägi ka üksteise vastu. Kas pole nad midagi enam kui selle eri aspektid, mis on "inimalge" ehk *humanitas* Euroopa humanismi terminoloogias ja *ren* hiina humanistide käsitluses? Kui nii, siis selgub, et humanismi kontseptsiooni loojaks on terve inimkond.

Muidugi ei jäänud humanistlike ideede areng seisma. Nimetatud minevikuajastud on ajaloo murranguhetked. Kuid meiegi, kahekümnenda sajandi inimesed, elame ilmsel murranguajastul. Nüüdsel ajajärgul on ka tõepoolest inimkonna otsustava ajastu tähendus. Meie ajal seisab inimene selle lävel, et hakata valitsema looduse ja elu suurimaid jõudusid ning inimvaimu varjatuid saladusi. Inimene võib juhtida oma elu täiesti uuele teele – teele, mis viib niisuguste kõrgusteni, millest vaid ähmaselt suutsid unistada mineviku suured visionäärid; kuid ta võib samuti viia enda, kogu oma maailma ning ühtlasi looduse katastroofilise degenereerumiseni või ka lihtsalt hukkumiseni. /.../

Humanismi kontseptsioon avardub meie päevil jälle. Kõik, mida inimesed on tänini mõistnud, kõik, mida on sõnastanud mineviku targimad pead, on jäänud kallihinnaliseks üldinimlikuks omandiks, põhialuseks, millele tuginedes võib kindlalt humanismi teel edasi liikuda. Praegu on humanismi peaülesanne selles, et kõrvaldada ühiskondlikust ja riiklikust praktikast kõik see, mis räägib vastu humanismiprintsiipidele. Esmasülesandena tuleb välja juurida sotsiaalse õigusetuse, rõhumise ning ühtede inimeste teiste poolt ekspluateerimise veel säilinud avaldumisvormid – mitte nende juhusliku esinemise, vaid seadustatud süsteemi kujul; lahti öelda vägivallast rahvastevahelistes suhtes ja loobuda sõjast kui vägivalla suurimast ilmingust. Nüüd on saanud selgeks seegi, et kõrvale heita tuleb ka püüd õigustada antihumanistlikke tegusid mingite "üllaste" eesmärkidega, otsekui saaks neid eesmärke tõepoolest saavutada inimestele väärivate vahenditega, eriti praegu, mil inimene on jõudnud tunnetuse ja moraali ennenägematute kõrgusteni.

Ajalugu tõestab, et inimene on mõistuslik olend ja ühiskondlik olend. Seepärast võib inimese ajaloo praktikaks lugeda progressiivseks vaid seda, mis vastab tema loomuse neile algeile ning soodustab nende üha täielikumat avaldumist. /.../

Mõistuslikkus ja ühiskondlikkus on ikkagi vaid ühe terviku – inimese – omadused, see aga tähendab, et nad on allutatud mingile üldisemale algele, mis iseloomustab inimest just tervikuna. Seda alget on tähistatud erinevate sõnadega ning eri ajastutel erinevalt käsitletud, kuid selle olemust on alati mõistetud ühtmoodi.

Roomlased tähistasid seda oma keeles sõnaga *humanitas*, mis tuleneb sõnast *homo*, "inimene" ja

tähendab "inimlikkus", "inimalge".

Hiinlased tundsid juba iidse ajal sõna *ren* tähenduses "inimlikkus", "inimalge", ning seegi sõna tuleneb sõnast *ren*, mis tähendab "inimene".

Nõnda kujunes maailma kahes servas, kahe tohutu inimühenduse seas teineteisest täiesti sõltumata üks ja seesama mõiste – "inimalge" – ning seda tunnetati ühtviisi mõiste "inimene" läbi. Sellel mõistel põhinevat käitumisreeglite süsteemi nimetame meie "humanismiks", hiinlased aga ütlevad *ren dao*. Nii etümoloogiliselt kui ka tegelikult tähenduselt on need sõnad samad. Mida aga tähendas *humanitas*, *ren* konkreetselt? Sellele küsimusele annab vastuse ajalugu.

I aastatuhande keskel e.m.a. vastasid Konfutsius või need kes panid oma mõtted selle mõttetarga suhu, otseselt küsimustele: "Mis on *ren*?" nii: "Armastus inimese vastu". Umbes samal ajal kujunes teise rahva juures, inimkonna ajaloolise elu teises keskses, Indias, kontseptsioon, mida väljendati sõnaga *maitrikaruna*, "kaastunne". Tegelikult on see samuti "armastus inimese vastu", kuigi teise nurga alt nähtud. Budismi kaudu imbus kaastunde nõue kõigi Sise- ja Ida-Aasia rahvaste teadvusesse. Meie ajaarvamise algul kuulutas ajaloolise elu kolmandas keskses, Ees-Aasias, Juudamaal, Naatsareti Jeesus käsku: "Armastage üksteist". Kristlusega kandus see käsusõna Euroopa rahvastele. Niisugune oli humanismi kontseptsioon vanaajal. Põhilises osas on selle tähendus säilinud tänapäevani. /.../

Tõeliselt progressiivse määratlemiseks leidub seega kriteerium, mille on meile pakkunud ajalugu ise. Selleks kriteeriumiks on humanism oma kahes aspektis: inimloomuse spetsiifiliste omaduste tähistusena ja nende omaduste hindamisena inimkäitumise ning kogu ühiskondliku elu kõrgeimaks mõistusepäraseks ja ühtlasi eetiliseks algeks.

Selle väite valgusel saab suhtuda teistmoodi kõigesse süngesse ajaloos, mure ja kannatuste ookeani, millesse inimkonda on paisatud ja millesse teda ikka veel paisatakse. Kõik see on olnud ja on ka praegu, kuid inimkonna tõeliseks suursaavutuseks ja progressi ülimalt ilmanguks tuleb pidada asjaolu, et inimesed on seda tunnetanud, et nad on pahe nimetanud paheks, vägivaldaks vägivaldaks, kuriteo kuriteoks. Sest need sõnad pole ju üksnes tegude või nähtuste tähistused; nad kujutavad endast hinnangut, karmi hukkamõistu. Need sõnad on sündinud kannatuste hinnaga, nad on loodud arengu ja võitluse protsessis. /.../

Humanism on oma ühiskondliku sisu poolest võib-olla tähtsaim kõigist inimkonna ajaloo paljude aastatuhandete vältel püstitatud suurtest ideedest. Humanismi idee on tohutu ajalookogemuse sügavaima tunnetuse resultaat, inimese poolt selle kogemuse protsessis iseenda ja oma ühiskondlike ülesannete teadvustamise resultaat. Humanismi idee on oma ühiskondliku tähenduse poolest ka ülim eetiline kategooria. See on alati olnud tõeline inimprogressi kõrgeim kriteerium.